

Др Жарко ЛЕКОВИЋ

Историјски институт Универзитета Црне Горе
Подгорица

ПРИЛИКЕ У ПОТАРЈУ ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА: ИЗВЈЕШТАЈИ ПОГРАНИЧНОГ КОМЕСАРИЈАТА ЖАБЉАК

АПСТРАКТ: Из сачуваних докумената лако се да запазити да је гранично подручје на Тари било спона између двије државе, али и простор на ком су се одвијали жестоки сукоби. Уз богатство фактографије документа доносе атмосферу и дух времена, дају поузданију и реалнију слику догађаја, упечатљиву слику живота и збивања на почетку XX вијека са пуно занимљивих детаља, начин како се размишљало, упознају нас са човјеком, његовом судбином и искушењима. Детаљи везани за прилике у Потарју почетком XX вијека углавном су били непознати, па зато ова документа уносе ново свјетло у анализу живота овог краја јер разматрају питања и проблеме о којима до сада није било ријечи. Рад је писан језиком докумената, у изворном облику, без измјена или скраћивања, по хронолошком принципу.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Жабљак, Тара, граница, прелази, комесаријат, војска, односи.

1)

Књажевина Црна Гора
Погранични комесаријат
Број 156

Жабљак 2. марта 1909

Г. Министру Томановићу

Цетиње

Са границе доставља ми се, да је турска довезла у пљевљима 6 брцких топова и нешто пушчане муниције. Пошто у пљеваљском пашалуку влада глад и узрујаност усљед политичког стања, из истог пашалука у вишем броју, прелази становништво на тепцима у нашу границу без исправа своје власти тражећи рада у Црној Гори.

Пошто нема рада а прелаз на тепцима квари садање наше околности, тијем е је до близу границе турске и Аустринске који су договорили међу се пролаз и бојкот.

Предлажем, ако одобрите, да се пошто пото затвори на Тепцима прелаз привремено а пљеваљским пашалуком да се одреде преласци на Левер Тару и Мост прененћански као дослен.

Ком. Кнежевић

2)

Књажевина Црна Гора
Погранични комесаријат
Број 156

Жабљак 5. марта 1909.

Распис Жандарима

Са погледом на народну потребу за саобраћајне намирнице, снашао сам за потребу, а по одобрењу мојега надлежства упутити жандарима следећи распис:

- а) Дозвољавам према ранијим наређењима са исправним билетима, поштеним личностима, прелазак на три одређене скеле у турску и обратно, с тијем да сваки подајник из турске ради повратка натраг донесе билет, који му је дат за путовање у овом Комесаријату, ради увјерења. Билет може издавати и примаће се, који буде написан од турске власти, наших учитеља, српских коцобаша и.т.д.
- б) Сваки путник било да улази или излази мора бити формално пребрат у потанкости према првом наређењу.
- в) Наређује се жандарима да обавијесте сваког путника који ради зараде путује у Црну Гору да рада за сад нема, и да се сваки мора са жандарским извјешћем пријавит у Комесаријату ради уписивања долазећих лица.

Ком. В Кнежевић
погр. Комесар

3)

Погранични комесаријат

Жабљак 4. маја 1909.г.

Број 363

Кричачком Команданту
Господину Јусуфа Јузбаши

Кричак

Као што сам ви прије писао, да је добро да се састанемо и добио ваш одговор са одобрењем, ја сам вољан и намјеран да се састанемо на Леверима у прву неђељу 10. маја у 2 сата по подне, на нашој страни, ви собом можете нама у госте имати од вас до 6 чиновника (забита) изузевши, неколико аскера у вашој пратњи слободни сте наоружаних повести.

Уз наш састанак видјећемо за покрађу Салча Ђурђевића коју тражи у нашу границу, о којој сте ми писмом 25. априла јавили.

Ако вас какви послови спријече да неможете доћи у овђен обиљежени дан, ви можете изабрати други дан само ћете ми то прије јавити, како бих се знао и ја снаћи.

Ком. В. Кнежевић
Погр. Комесар

4)

Господину Комесару Вулу Кнежевићу

Жабљак

Примио сам Ваше писмо Број 363 од 4. ог маја на које ви много захваљујем и врло сам много задовољан. Разумео сам све у њему што ми пишете.

Јављате ми да дођем у недељу на Левер Тару да се састанемо. Ја ћу доћи ако не будемо сметени каквим одвеће послом. Када случајно не бих могли у недељу доћи ја бих вам писмом јавио када ћу доћи. Молим благога Бога да ве ово моје писмо затече у добром и повољном задовољству као што би ви ја од срца желио.

Ако могућу плути возит доћи ћемо у недељу на састанку а ако недођемо јавићу Вам.

Поздрављам вас
Командант Кричка
Јусуф ефенди, Јузбаш

5. маја 1909

Кричак

5)

Господину Командиру Вулу Кнежевићу

У мјесто

Сад Бисмо вас укратко замолили због вашег састанка са турском власти
I да би ви учињели са турском власти мало пазара око пренћанског
моста да би се сиромаси користовали а турска власт биће зато
задовољна. II Вас молимо да би ви учињели са њима да би нам даво
дозволу чауш због прелазка А ми Бисмо узимали билете од наших
коцобаша и меџлиза због тогај треба да ви знате даје нама зор ићи у
јузбаше и у турскиг власти због Колашина А у другоме Ви гледајте да
би за нас узели од њик како облакшицу а ви то знате баш све шта је
боље за нас.

Покорни суду подписати

Баћо К.

Синан К.

Милош Бошковић

Милосав Бојовић

Коста В.

Петар Грба

Жабјак маја 9/1909.

6)

Погранични комесаријат

Жабљак 11/5 1909

Број 406

Министру Предсједнику
Г-ну Д-ру Томановићу Цетиње

Јуче дана 10. маја извршен је састанак са пограничном турском влашћу на Левер Тари. Кричачки командант Јусуфа, са 20 лица својег особља пријешао је на нашу страну у госте. Наше чиновништво разних надлештава и војници учтиво су примили госте. На подужем говору и приређеном обједу пало је неколико лијепих здравица. Преговарато је о добрим одношајима сусједства, уредбе на граници и слободном мијешању у турску и нашу земљу. Преговори и уређење извршено је на задовољство обје стране. Турски гости у нашем кругу бавили су се 5 сати. По свршеном обједу турски гости испраћени су пошли задовољни. Од наше стране било је 15 чиновника вишег и нижег ранга. Кричачки командант Јусуфа обећававши се испуњавати наше захтјеве, држао се према наших путника и стране исправно тим више обећаје подржати убудуће. Заслужује од нас препоруку код Високе наше владе за похвалу. Опширније јавићу накнадно.

Комесар Кнежевић

7)

Књажевина Црна Гора
Погранични комесаријат
Број 486

Жабљак 19. мај 1909.

Министру Предсједнику Г. Д ру Томановићу Цетиње

С приватне стране обавијештен сам, да је на манастиру Добриловини с наше и Бјелојевина с турске стране било јединачно препуцавање између наших и аскера око 14. маја. Зрна су турска прелијетала у наше село Добриловину на куће и свакога одовуд није нико оштећен, од Турака не знам. Чудновата уредба на томе крају, према дозволама Управних власти, мнозина су из унутрашњости наше пошли куповати живо у Турску, бојим се хрђавих последица. Кад није једнакост овамошње и колашинске области на граници, добро би било, да се прекине прелазак нашим за набавку живог у Турску.

Из Пренђана ме извјешћавају: Да је редовна Турска војска покупила оружје у Вранешком округу од колашинских турских башибозука, који су се прегонећи прољетос оружје и муницију из Митровице у омања турска слагалишта сами по себе наоружали. Познати турски револуционар Орле Каљић са 10 Колашинаца недавши оружје одметну се у гору. Из Пљеваља послата је једна чета аскера са два подпоручика, шаторјем и муницијом у Водно по свој прилици да ћерају одметнике. Сумњива личност Јаков Војиновић ухваћен, у нашој унутрашњости, јуче је прећерат на Пренђане. Турска посада оћерала га је Кричачком команданту.

Ком. Кнежевић

- Извјештај Милоша Перуничича и телеграф Мин. Томановићу о стању у Санцаку.

8)

Записник од 8. до 14 Децембра 1909. године вођен у подписатој школи Управи приликом напада турске војске на Тепца (село у Књ. Црној Гори) Турску војску у Ограђеницу навукли су Ограђеничани на челу Милована Старчевића с рођацима који су подносили турским властима своје честе и не истините жалбе, против Тепчана и црногорских пограничних власти у намјери из свог користољубља да присвоје тепачко зимње пасиште на сјеверној страни Таре, којим су пасиштем Тепчани власници били од пет и више вјекова. Старчевић сумња и да је Аустрински пријатељ, те и поред свог користољубља ишао је као љубимац Аустрински, да тиме уведе турску са Црном Гором у рат.

Војска турска у броју од 250 људи, 8 суварија и 20 жандара на челу жандармерског Јузбаше Садика Исан евендије Јузбаше аскерског и још два мулазима кренула се из Пљеваља у понедељник 7. децембра 1909. год. с војском кренуо је и следећи ратни материјал 4 товара цебане, 5 товара хљеба, 6 шатора округлијех и 15 комада мотика, лопата и сјекира. Војска у Ограђеницу стигла је 8. децембра у 3 сата по подне и смјестила се у празне колибе ограђеничке а Јузбаше у жандарски стан на Ограђеници, међутим у исто вријеме, Садик Јузбаша који је у исто био и командант одреда војске прима посланика пограничног Комесара из Жабљака са писмом упућеним Пљеваљском Мутасарифу, Јузбаша Садик, отвара писмо, које углавном гласи, да се острани оружана војска од границе до поновног састанка Комесара с Мутасарифом или његовим замјеником, као и да су Тепчани прејавили стоку по досадашњем обичају а са одобрењем Алил ефендије Јузбаше на Кричку, с којим је комесар раније чинио састанак на Левер Тари, за односну ствар. Исти Јузбаша том приликом престабио се комесару, да је посланик Мутасарифа пљеваљског и заступа Бобовског Јузбашу итд.

Командат одреда Садик повраћа посланика Комесарског 8. дец. у 3 ½

сага по подне с усменим одговором, да он не трпи никакво даље одлагање, него да Тепчани поврате стоку и чобане као и да униште скелу на Тепцима закључно сјутра дан до 8 сати (ала турко) иначе почиње палити листове и пуцати стоку и чобане, а међутим била је усљед великијех киша надошла Тара тако да се саобраћај није могао вршити. По одласку Комесарског посланика Садик Јузбаша издао је наредбу Ограђеничанима, да одмах до на освет сјутрашњег дана 9. дец. прикупе кућама стоку чобане и све своје што имају у близини спорног бријега, такођер прочитана је дневна наредба и у војсци да ће сјутра дан почети паљење листова и напад на тепачку стоку и чобане.

Потоме вођен је разговор у овицирском кругу о ратном плану, разговору били су присутни и виђенији Ограђеничани, и закључено је да се сјутра рано 9. дец. заузму позиције према села Тепаца, и да се у бријег пошаље неколико оружаних аскера и добро вјештих жандарма на челу коцобаше мјесног Павла Тањевића за ког су доказали Старчевић и други Ограђеничани да је Тањевић црногоски пријатељ, да ови приступе паљењу листова и да туре пушку, а позадини њих, да се изабере до 40 стријелаца на челу Фета-онбаше Брунчевића суварије (родом Никшића) да распореди стрелачки ланац на важније позиције испод брда према селу и цркви у Тепцима, а Садик Јузбаша да узме са собом једног мулазима и до 30 аскера, па да заузме позицију на лијевом кршу Џуверска-пода, у средини бријега (земљиште ограђеничко) одакле ће издавати наредбе (команду), трубити знацима – осталој војсци која ће на челу Исан евендије и једног мулазима заузети позиције по врху бријега према села Тепаца, Ограђеничани који не пођу пред војском распоређеном да се прикупе у жандарски стан на Ограђеници, гдје ће остати и војна муниција, и да их нагледа Арив Браић онбаша жадрмерије, страже биле су већ одмах уређене, тако да је под стражом била школа и друге куће које стоје у вези са мјесном

школом. По учињеном распореду јузбаше воде разговор о Црној Гори, њеној величини и географском положају, о растојању од Таре до Никшића и од Никшића до Цетиња, итд.

Сјутра дан 9. децембра освануло је магловито вријеме, усљед чега нијесу се могле рано предузимати војне операције, морало се чекати пречишћење времена, међутим у 10 сати изјутра долази опет комесарски посланик жандар Милић и изјављује Јузбаша немогућност повраћања стоке, усљед велике воде, као и да би комесар радо то учинио, у прилог Јевропскога мира, уосталом моли да се спријече оружани напори и да се поведу преговори мирним путем, Садик евендија све то одбија, само се држи напријед поменуте јучерашње усмене поруке Комесару и још додаје, да је при проласку своме с војском из Пљеваља јавио своме консулу у Бечу, да полази с војском на Карадак, о чему да овај извјести Аустринску владу, на основу чега је вели добио одговор, да ће Аустрија помоћи Турску у свему што јој треба, као и да ће Аустринска војска кренути одмах на црногорско-аустринску границу. Посланик Комесаров повратио се у 11 сати прије подне, а Командат одреда Јузбаша Садик, скупио је трубнијем знаком војску на зборно мјесто тачно на подне и одмах кренула је војска вронтално на челу командата управ к бријегу према Тепцима гдје се војска зауставила, напријед поменути распоред истије, није се мијењао, пред војском су и неки виђенији Ограђеничани на челу Старчевића, који учествују при распореду, Јузбаша Садик позива жандарме (заптије) и аскере, који ће се добровољно пријавити да приступе паљењу листова и да туре пушку, пријављују се 4 заптије и два аскера, Јузбаша им даје петролеум (гас) у боцама за паљење, и упућује с њима Тањевића и паљака Ограђеничког да их предводи. Затим остала војска заузима позиције по предвиђеном плану, но како сваког хвата грозница кад се прикучује црногорском земљишту, у војсци је владала уз-

рујаност предње позиције споро су заузимае. Истакнути почели су палити листове у 3. и 20 минута по подне, паљење је трајало од прилике 40 минута, док је међутим један жандарм (заптија) при паљењу пуцао приликом на чобане тепачке а неки веле шемлука ради. Затим пукле су још 2-3 пушке, тачно се не зна, дали су пукле од стране чобана тепачкије, или од стране турака. Међу тим, турски стрелачки ланац с позиција испод брда оборно је плотунску паљбу на народ икупљен у Тепцима, затим свирала је турска ратна труба с лијевога крила по команди Јузбаше Садика: јединачну, брзу и плотунску паљбу, и тако по команди просипала се пушчана ватра непрестано до мрклог мрака, од стране цијелог одреда турске војске, од стране турске рањен је су два метка кроз ноге жандар турски на Ограђеници Алија Ајановић из Подпећа, који је био при паљењу листова. Од стране Тепчана губици су незнатни, само се дознаје да су турски куршуми изрешетали цркву у Тепцима.

Војска турска прикупила се у 8 сати по подне и одмах попети су шатори и пренешен логор на Шилежећи До: Јузбаша Садик одмах је послао гласнике у Пљевља и о стању ствари извијестио Мутасарифа и у исто тражио, да му пошље појачење војске, таин и топове. Сјутра дан освиће 10.децембар, турски логор нијем, само су утврђене страже, под стражом је школа и друге сумњиве куће, војска тумара по селу тражи љеба, кумпијера и др. Јузбаша скупио све Ограђеничане на каракол, изјављује им да је пукла пушка од стране турске свуда дуж црногорске границе до Скадра и да је тридесет хиљада аустринске војске посјело црногорско-аустринску границу као и да ће се турска војска у року од 5 дана састанути на Цетиње. Потом предаје Ограђеничане онбаши Брајићу бајаги да их надгледа. Брајић одпушта Ограђеничане кућама на изред с тијем да се опет одмах поврате с пуним торбама. Тај дан и ноћ протекао је у поменутом стању. Сјутра

дан 11. децембра, стиже рано појачање војске од 150 војника, на челу два мулазима, три суварије и пет жандара, долази: пет товара џебане, четири товара хљеба и тридесет овнова за тајин, топова нема, долази и стари Шао Љуар (родом Никшић) бивши стари буљубаша за ускочко доба у Пљеваљском крају да обиђе и распореди страже по својој иницијативи, јер се Турци боје да црногорска војска, може пријећи Тару и пресећи доњу и горњу стубицу у позадини Ограђе-нице у ком случају, Турци би заборавили планове о Црној Гори, - Шао доноси и писмо од Мутасарифа Пљеваљског – упућено пограничном комесару г. Ком. Кнежевићу у Жабљак као и наредбу Јузбаши, да приступи преговорима с комесаром. Шао у присуству Срба, прича добро о књазу господару као и о Црној Гори, жали случај што се није десио у почетку, спријечио би пуцање, тврди и сам, да он још као војник у Дедаге Ченгића војсци, памти да су Тепци прејављивали вазда стоку зими и да је то тепачко пасиште. Говор Шаов не допада се Јузбаши, и од њих тражи човјека да поведе преговоре, којом приликом 11. децембра у 3 сата по подне позива Јузбаша мјесног учитеља, писца ових редака, кога упућује комесару с усменом поруком без имало попустљивости. Комесар преко свога посланика учитеља Кнежевића у Жабљаку, изјављује усмену одпоруку, немогућност повратка стоке усљед велике воде, као и огорчење усљед напада турске војске, паљења и пуцања на црногорски народ поред толиког пожртвовања од стране комесарове, да се не ремети Јевропски мир. Тако у почетку преговора није било попуштања ни с једне и друге стране.

Сјутра дан 12. децембра на подне, долази Пљеваљски мутасафир паша Вефзи-бег, у пратњи 5 суварија, неколико жандара и војника. Мутасариф обилази ратну линију, посматра позиције с једне и друге стране, као и спорно земљиште, затим одсједа у логор по учињеном савјету с официрима у 3 сата по подне зове под шатор мјесног учи-

теља, кога опет упућује комесару с усменом поруком, и пашина порука комесару била је врло оштра и он је тражио што и Садик Јузбаша, али усмени одговор Комесаров паши који је био основан на темељу истине, убиједио је пашу толико, да се чисто на лицу његовом осјећаше попуштање, преговори усмени, између паше и комесара обављати су од 3 сата по подне до 9 сати по подне, из чега се могло видјети, да би се преговори наставили и сјутри дан и паша би чинио састанак с Комесаром, но међу тим на освит 13. дец. прима паша телеграм да враћа војску, што је и било, 13. дец. рано издате су наредбе, да се смичу страже, прикупља војска, спакива ратни материјал и коморе и да је све готово за повратак. Међу тим Милован Старчевић доноси паши тапију, којој је именица Шиљежећи до, који се налази на Ограђеници и од јужне стране граничи брдом до тепачког пашишта, по којој тапији Старчевић тражи да је његов бријег до Таре, а већ разумије се да туј има растојања два сата у правој линији. Тапија је стара 75 година а власник јој је некакав Сава Старчевић за кога се зна да су га стари Тепци убили, по предању народном за некакву крв и што је исти за мито код турскијех кадија узимао лажне тапије на туђа земљишта.

Паша да би имао докуменат у случају одбране преписао је садржину тапије и понио са собом. Затим је војска кренула из Ограђенице на траг 13. децембра т. г. у 3 сата по подне.

16. дец. 1909. год.
У Ограђеници

М. Џамбасановић
Учитель

9)

Број 344

Жабљак 2. маја 1910.

Предсједнику Министарског савјета, Министру Иностранних Дјела и заст. Министра правде – Господину Д-ру Лазару Томановићу
Цетиње

Ушљед неправилног поступања пограничних турских власти на граници за саобраћај на предлог наших путника одлазећих у Турску и обратно, част ми је поднијети овај протест у следећој садржини:

„За саобраћајна средства за мијешање са Турском од неколико вијекова наша страна имала је два прелаза, на ријеци Тари, у својим рукама „Мост Пренђански“ кога су Шаранци с војскама вазда подизали и тијом се служили мијешајући се са тамошњом једнокрвном браћом, користећи се са тамошњим својим куповним земљама или одржаним својинама. Другу скелу Тепчани имали су на Тари, плути у своје руке ради послужја тамошње познате њихове својине. Преко истих плути наши држављани служили су се преко истих набављали стоку, руковали свим тамошњим нашим српским живљем око тромеђе граница: наше, турске и аустинске; Преко истих наших скела, тамошњи србски живаљ набавио је по неколико хиљада товара соли из наше државе. Међу скелама које су биле у наше руке, Турска је имала скелу на Леверима у своје руке од скоријих времена. Турска је укинула оба наша прелаза, преко којих не допушта никоме преласке, усвојава скелу ону коју су они установили, наплаћује четвороструку превожњу преко плути од црногорских и турских подајника у своју корист без икаква нашег користовања, без обзира да је наша половина; Поводом горе наведених напомена част ми је доставити и то; да сам колико пута

нудио сусједне власти турске, а према Вашем одобрењу, да заједнички мост подигнемо, да народ не страда превожњом и њиховим забранама и мијешању једнокрвне браће која су се населила с обје стране ријеке Таре, због чега има преко брзе ријеке честих смртних случајева од утопа, али је све узалудно – услед чега предлажем својим мишљењем да би добро било понудити да Турска отвори пријед постојеће наше скеле, или да пошто пошто призна, приход од превожње на Леверима, да ми узимамо у корист наших интереса, у којем случају ми би смо с наше стране направили своје плути ће постоје наши жандарми.

Пошто је сада нашем народу највиша потреба набаљати стоку и храну из Пљеваља, као и њиховим (турским) подајницима улазити у нашу државу тражити рада, неопходна је потреба, кад се не би косило са каквим непознатим ми државним интересима, да се изволите о овом заузети и наредити ми за будућа управљања.

Командир В. Кнежевић
Погран. Комесаријат

10)

Књажевина Црна Гора

Политички Погранични комесаријат

Број 462

Жабљак 13. маја 1910. г.

Министру Предсједнику
Гну Дру Томановићу Цетиње

Пошто је Турска узаптила наше прелазе у њихову границу осим на Леверима ће је установила нову управу, овијех дана нагомилано је прелажење радника у нашу границу из Турске, правац проласку у Турску и обратно јест Међужваље ће је наша царинарница према Турској прије била. Према новој турској промјени а за овамошњи успјешни рад из команде и комесаријата снашао сам за неопходну потребу предложити овог љета премјестити на Међужваље у близини границе, одаклен је успјешније руковати и прикупљати податке с војничког, политичког, економског и олакшавног гледишта по слједећему: Међужваље је централна тачка међу Шаранцима и Језерцима на граници. У близини је барутана на којој водим надзор и стражу. Са Међужваља до границе има 1 сат а до Жабљака штацији 2. одаклен се у љетње доба за брзојавна споразумијевања лако постизава и граница прегледа. Услед горенаведеног предлога могу образложити накнадно нашто очекујем ваше мин. војног наређење.

Ком. Кнежевић

11)

Саопштавам мом предсједнику опширним писмом мојим
подкријељеном
13/ 6. 1910. Број 865

Погранич. Политич. Комесару
Господину Ком. В. Кнежевићу

Жабљак

Приликом мога подужега бављења овог пута у Пљевљима прикупио сам следеће податке које вам саопштавам.

- 1) Аустрински шпиуни размиљели су се по Санцаку и успјели су да приволе виђеније Србе и Турке у Пљевљима, Пријепољу и Прибоју да се обрате својим писменим молбама аустринској Влади у Бечу, да су вољни попасти под аустринску Владу, што су то мнозина од њих досад и учинили и дали својеручне подписе који су им у Бечу примљени а како дознајем неки од угледних трговаца из Прибоја и Нове вароши ходили су као депутација у Сарајево и тамо изјавили своју жељу приликом доласка Цара и Краља Фр. Јосифа у Сарајево. У Сарајево приликом Царева доласка ходиле су депутације из овамошњих дотичних крајева анексираних земаља ако како дознајем у званичну ауденцију примљен је од Срба код Владара само г. Глиша Јевтановић 2 ½ минута и од Турака сарајевски муфтија 2 минута.
- 2) Што се тиче ствар у Санцаку, могу вам казати толико да је за српски живаљ теже ко и за вријеме старог режима. Србин не смије понијети ни бритве на појасу а ако истури пушку на вука или приликом покрађе на хајдуке ноћно, одмах се прогони смјеста на пријеки суд у Скопље. Такви један случај десио се прије на јабуци у близини Пљеваља, један Србин пуцао је ноћи на лупеже који су му били ушли и тор и извели два вола. Сјутра дан војне власти у Пљевљима

одмах су га позвале и везана спровели у Скопље. Турци смију и четовати као у старо доба па још дочекивати и убијати Србе. Тако је ономад 9. овог мјесеца погинуо од Турака један Србин у Корјену на путу између Маоча и Подпећа, а прије тога на неколика дана рањена су двојица Срба један ноћи у Маочу а други на путу за Пљевље. Убице нијесу ухваћене а слабо их ко и хвата и води рачуна о томе. Одметници Турци Бамбури и још неки Каљићи а уза њих и други Колашинци, крстаре по околини Доњег Колашина убијају Србе осијецају и сва зла раде и овамошње надлежне власти слабо предузимају икакве мјере противу тога.

Даље говори се да ће доћи војска и овамо да купи оружје, али и ако дође, само ће купити оружје од Срба и тражити и онђе гдје га нема и онакво оружје каквога нема, те на тај начин немилостиво мучити српски народ, а код Турака проћи само формално, као што тако чини војска и по старој Србији и побуњеним крајевима у Арбанији из чега види се да је младотурска намјера разоружати само српски народ и лишити га сваке слободе.

Што се тиче затворених српских школа, могу вам јавити да још исте стоје затворене. Истина Пљеваљски посланик у Цариградском парламенту Васиф-беј јавио је српској општини у Пљевљима да му је на уложени протест за односну ствар одговорио министар просвјете у Цариграду, да је пустио наредбу преко Косовског Валијата, да се затворене срп. школе отворе, која наредба још ни до данас није приспјела пљеваљском ућумату. И епаркинска управа, јавила је телеграфично Митрополитову намјеснику у Пљевљима Патријашинско саопштење, да је Велики Везир одобрио досадашње постојеће црквено школске патријашинске привилегије, од свега тога, овамо још нема ништа, нити овамошње мјесне власти хоће зато до сада да чују; Школе у Пљеваљској, Пријепољској и Пећској кази стоје још затворене и без

годишњег испита.

Учитељи Бобовски и Глиснички напустили су мјеста и пошли дома, такођер и Бољанићски и Пренђански пошли су тамо, ја сам још на биљези, мјесто не могу ђе ми је напустити јавно као и даљи опстанак овђе и сувише ми је опасан. О чему нарочитом депешом саопштите надлежном министру, да ли да напустим мјесто, или да и даље останем овђе. Добивено саопштење за односну ствар, јавите ми одмах како бих се знао у будуће управљати.

У осталом будући су Ограђеничани почели косити ђурашицу код Таре, на коме су ми земљишту Тепчани потрошили зимус сијено, да се не би десило какав спор или боже сачувај какав хрђав случај међу Тепчанима и Ограђеничанима због кошења поменуте ливаде, изволите наредити жандармерији на Тепцима да опрезно мотре на ту ствар и да савјетују Тепчанима да за сада не предузимају ништа, јер овамошња погранична турска жандармерија као и командант Бобовског каракола, мотре опрезно на то, и Ограђеничани ни у ком случају не би смјели остати а да не пријаве дотичном караколу напад од стране Тепчана, па ма у каквој природи, усљед чега могао би се десити опет сукоб на граници, који сукоб како ја мислим не би био у интересу за сада, ни с једне ни с друге стране. Још и ово! Молићу вас плату моју за мјесец мај изволите предати г. Ристану Павловићу кад се буде повратио овамо да ми је уручи.

Толико за сада

Међутим примите срдачни поздрав

Ограђеница
11. јуна 1910. год.

М. Џамбасановић
учитељ

12)

Краљевина Црна Гора

Погранични политички комесаријат

Број 722

15. јуна 1911. г.

Жабљак

Министарству Иностраних дјела

Цетиње

Са границе жандарми Комесаријату јављају. Као и обично, владање. Црногорски подајници снабдијевени пасошима пролазили су у Пљевље, набављати жито усљед неродице. Овог пазара, наши шесторица, поћерали су жито из Пљеваља, а неки преко турских подајника наручивали. Јуче 14. јуна по повратку путника, дочекани су ћирације у Краљевој Гори од наоружаних турских башибозука. Наколицини ћирација жито су ножевима просули а неким поотимали; Узалудно је нашим разоружаним путницима било покаживање Црногорског пасоша и потврдом турских власти. Башибозуци су им пријетили, трзали оружје да их потуку, говорећи да не гледају пасоше ни исправе драмошећи пасоше и потврде и да ће им силом оружја пут прекинути, и жито одузимати. Тројица црногорских подајника враћени су овамо без жита испод башибозучке оружане руке, тројица се нијесу још повратили, шта је са њима било до сад се не зна.

Како наши жандарми постоје и патролишу на Тешцима, јуче 14. јуна дошавши исти до Таре, турска стража пуцала је на наше жандарме, и поред наше уздржљивости у погледу мира, Турци чине изазивање, према чега у нашем крају постаје огорчење, од шта могу проистећи непредвиђене посљедице.

Турска је закључила Контрат направити Казерму на Ограђеници; Услед напоменутога, добро би било прекинути саобраћај и поставити стражу, пошто турска чини овакве непријатности.

Ком. Кнежевић

13)

Краљевина Црна Гора
Министарство иностраних дјела
Број 214
15. јула 1911 г.
Цетиње
Хитно.

Господину Командиру Вулу Кнежевићу
Погранич. Политич. Комесару

Жабљак.

У одговор на ваш допис од 30. јуна т.г. број 763., извјештавате се, да је овогодишњим буџетом предложено 12 пограничних жандарма, као што се то види из партије 97. позиције 1. овогодишњег буџета, – те према томе укинута је мјесто старјешине погранич. жандарма чију је дужност вршио почасни перјаник Млађен Џаковић, у прошлој 1910. години. Омашком рачуновође подручног ми Министарства, издат је налог Главном Државном Рачуноводству да изда плату Млађену Џаковићу за мјесеце: јануар, фебруар, март, април, мај и јуни т.г., - што вам се овим ставља у дужност, да одмах изволите дати налог тамошњој Управи Царинарнице, да упућене плате не издаје Џаковићу, већ их као

погрешне послате поврати Главном Државном Рачуноводству.
Плату жандарму Милану Бећковићу за мјесец јуни т. г. изволте
одмах издати.

Л. Томановић

14)
Број 1070

Жабљак 10.10. 1911. г.

Краљевској обласној управи

Никшић

Ноћи између 6. и 7. октобра т. г. једна Турска чета, чета од 15 друга у
вранешкој околини напала је на кућу Милинка и Ивана вуртила
(Фуртуле – прим.аут.) да их поубијају и имања отму но ових дочекају
из своје куће и неким старим оружјем пред кућом убију и ране 4.
Турака одакле ноћно побјегну и рано 10. октобра пријеђу у нашу
границу. Буд овђен спроведени са оружјем које им је овђе обустављено.
Исти су оставили своје вамилије и имање у турској и без икаква средства
за живљење добјежали овамо. О овоме је јављено Кр. Министру
иностраних дјела – није ништа одговорено. Пошто овамо немају рада
ни никакве помоћи овим писмом а на њихово задовољство упућују се
тој управи са препоруком да би управа извољела о истима
подјествовати код надлештва за њихов опстанак. Пошто су од насиља
умакли у нашу границу шта више Милинко је слаб да би му се
љекарска помоћ уз прилог овога урадила изпит поменута 2 Срба о
њихову дјелу кои су у овом коменсаријату положили

Командант баталиона
Ком ВКнежевић

15)

Број 1070

Жабљак 12/10. 1911.

Гну Министру Д. Грегловићу

Цетиње

И поред нашег заузећа и немијешања у посла наших сусједа у интересу реда и мира на шта се строго пази како овом коменсаријату из сусједних пашалука јављају да је несносно стање у бјелопољском и плеваљском пашалуку, а над разоружаним Србима. У бјелопољскоме пашалуку удружила се муслиманска чета која су од скоријих времена ноћу поубијала четири Срба, тајно и јавно краду и плијењају српска имања и друга стварна безакоња. У потврду овога ноћу између 6. и 7. октобра једна чета муслиманских наоружаних башибозука од 15 друга напали су у Вранешкој околини на кућу Милинка и Ивана Вуртула њихову фамилију и стоку, да их потуку и отму имање. Нападнути Срби из куће дочекају их троицу на мртво убију четвртога ране својој кући после чега побјегну оставивши фамилију и имање у турској. Ноћу 10. октобра пребјегли су у нашу границу. Спроводи поменута два Фуртуле у овом коменсаријату без икаква срества за живљење, записнички преслушани у погледу овог извјештаја, питам шта ћу са реченим бјегунцима.

Ком Кнежевић

16)
251

Кр. Цр, Комесаријати

Жабљак

Извјешћава ви се страдање Срба у Затарје које подносу од турака.

I.) Прије првох овох мјесеца убили су у Маочу у својој кући Јована Цвијовића и Јола Бабића. Јована су убиле двије пушке а Јола једна. Побили су их Рецовићи и Алиловићи.

II) 8. овог мјесеца исто у Маоче убили су Малишу Бујака нотњо у кући својој. Убијо га је Ибрами Фелаовић збамбуцима.

III) Урошу Чабаркапи плијенили су 28 коза и силовали му слушкињу која је козе чувала. Ово су били Мемићи и Синановићи. Убиства има свакох дана под ћут и то не бројно. Имања јаднијем сиромасима отимљу и кријући и ашићарно јер бо им не смије ниједан јадни Срб рећи ни зашто то узимате; Ућумату се једнако жалити они неће ни главе да окрену. Кордунима пограничкијем наређено је од скоро да не смију никуд маћ с карауле као што су они досле подеснији.

Једном ријечи могу казати да овим крајевима никад није било дошло што им је овог времена. Кад има сиромака који су имали по 20 оваца о Петрову дану и данас нема ниједне него су нешто покрали нешто нзор отели турци.

У Бијело поље су и пут прекинули у пазар нико сад из овије крајева не смије да иде.

Турским властима жалити се није боље. Ако узтраје не више но 20 дана као што је сад биће више од 20 љуцких жртава. А пљенова мала и украђа неће ни броја бити.

14/10 1911. год.

М. Перуничкић
Премћани

Извори:

Државни архив Црне Горе – Погранични комесаријат Жабљак

Резиме:

Документа презентирана у овом раду доприносе бољем разумијевању историје Црне Горе. У документима се разматрају значајна питања из историје црногорско-турских односа на овом простору. Чињеница да у савременој историјској науци, питање црногорско-турских односа а нарочито питање пограничних односа, сарадње и сукоба, још увијек није научно обрађено, отворила је научни простор за објављивање овог рада. Највећи број докумената се први пут користи у нашој историографији. Документа су обједињена на једном мјесту и цјеловито сагледавају догађаје на граници. Крај турске владавине на овом простору карактеришу свакодневни зулуми, пљачке и убиства с обје стране. У таквим условима имовинска сигурност и лична безбједност скоро да није постојала. У времену када се због дневно-политичких потреба прошлост преиспитује, некада погрешно тумачи и искривљује, када се судара научно и ненаучно поимање, потребно је ићи трагом докумената, која омогућавају да се на одговарајући начин упозна сопствена прошлост, сазна истина, лакше разумије, анализира и схвати стварност. Јер, управо ова документа говоре о времену које као да је било негдје сакривено, замагљено, времену које збуњује људе и пуно је непрецизности.

Zarko LEKOVIC, PhD

OPPORTUNITIES IN POTARJE AT THE BEGINNING OF THE 20TH
CENTURY: REPORTS OF THE BORDER COMMISSARIAT
ŽABLJAK

SUMMARY: The documents presented in this work contribute to a better understanding of the history of Montenegro. The documents discuss important issues from the history of Montenegrin-Turkish relations in this area. The fact that in modern historical science, the issue of Montenegrin-Turkish relations, and especially the issue of border relations, cooperation and conflict, has not yet been scientifically addressed, opened a scientific space for the publication of this work. The largest number of documents is used for the first time in our historiography. The documents are gathered in one place and give a comprehensive overview of the events at the border. The end of the Turkish rule in this area was characterized by daily atrocities, robberies and murders on both sides. In such conditions, property security and personal security were almost non-existent. At a time when, due to daily political needs, the past is re-examined, sometimes misinterpreted and distorted, when scientific and non-scientific concepts collide, it is necessary to follow the trail of documents that allow one to learn about one's own past in an appropriate way, find out the truth, understand, analyze and understand reality. Because these documents speak of a time that seems to have been hidden somewhere, obscured, a time that confuses people and is full of inaccuracies.

KEYWORDS: Žabljak, Tara, border, crossings, commissariat, army, relations.